

הרב זוד שרעבי

ארבע תעניות

כתב בשלחן ערוך, הלכות תשעה באב ושאר תעניות (סימן תקמ"ט):

חייבים להתענות בתשעה באב, ובי"ז בתמוז, ובג' בתשרי, ובעשרה בטבת, מפני דברים הרעים שאירעו בהם. מקור ארבע תעניות, מפסוק בזכריה (פרק ח' פסוק י"ט) כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמעדים טובים והאמת והשלום אהבו'. מפורש בפסוק ארבע

פותח שערים

ומרתיח אמר הקדוש ברוך הוא לדמא הא ענתא דתיגיבי דייתיקי דידך כיון שעלה נבוזראדן וחמא יתיה, אמרו לון מה טיבו של דם הזה שתוסס כך אמרו לו דם פרים ואילים וכבשים שהיו שוחטין ומקריבין הביא פרים וכבשים ואילים ושחט עליו ולא שתק ולא נח ולא עמד מיד הביאן תלאן בגרדון, אמר לון אמרו לי מה טיבו של דם זה ואם לאו אנא מסרק יתכון במסרקא דפרזלא, אמרו לו הואיל והקב"ה רוצה לתבוע דמו מיידנו נגלה לך אמרו לו כהן ונביא ושופט היה מתנבא עלינו את כל הדברים האלה שאתה עושה עמנו ולא היינו מאמינים בו ועמדנו עליו והרגנוהו על שהיה מוכיחנו מיד הביא שמונים אלף פרחי כהונה ושחט עליו ולא נח והיה הדם בוקע ועולה עד שהגיע לקברו של זכריה ועוד הביא סנהדרי גדולה וסנהדרי קטנה ושחט עליו ולא נח באותה שעה בא אותו רשע וזעק על דמא ואמר ליה מה טב את ומה דמא דידך יתירא מדמי אילין בעי את דניבד כל אומתך בגינה, באותה שעה נתמלא הקדוש ברוך הוא רחמים ואמר ומה אם זה רשע בן רשע ואכזרי ועלה להחריב את ביתי נתמלא עליהם רחמים אנכי שכתוב בי (שמות ל"ד) ה' ה' אל רחום וחנון וכתוב בי (תהלים קמ"ה) טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו עאכ"ו, באותה שעה רמז הקדוש ברוך הוא לאותו דם ונבלע במקומו, א"ר יודן שבע עבירות עברו ישראל באותה שעה, הרגו כהן ונביא ודיין ושפכו דם נקי וטמאו את העזרה ויום השבת ויוה"כ היה.

גם בגמרא מסכת יומא מובא (דף ל"ח עמוד ב') מאי ושם רשעים ירקבו? אמר רבי אלעזר: מעשה בדואג בן יוסף שהניחו [אביו] בן קטן לאמו בכל יום היתה אמו מודדתו בטפחים ונותנת משקלו של זהב לבית המקדש, וכשגבר אויב טבחתו ואכלתו, ועליה קונן ירמיה אם תאכלנה נשים פרים עללי טפחים, משיבה רוח הקדש ואומרת: אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא. גם משם רואים שגזירות נוראות באו עליהם על הריגת נביא שהיה גם כהן ונהרג תוך בית המקדש.

הרמב"ם בהקדמה להלכות מונה את מוסרי התורה, ושם מוזכרים גם זכריה בן יהוידע, וגם זכריה הנביא שהיה אחר כך, וזה לשונו: ואחיה השילוני מיוצאי מצרים היה ולוי היה ושמע ממשה והיה קטן בימי משה והוא קיבל מדוד ובית

¹ בפסוק הנ"ל שבנביא זכריה, מפורש גם צום השביעי (שבחודש תשרי החודש השביעי) צום גדליה שנהרג אחרי החורבן. יש לציין שזכריה הנביא היה אחרי גדליה בן אחיקם, סוף הנביאים חגי זכריה ומלאכי יחד עם עזרא בזמן בנין בית מקדש השני אחרי גלות בבל, ולכן הזכיר גם את צום גדליה שהיה לפניו, אמנם היה עוד נביא בשם זכריה, לא זכריה הנביא שבתרי עשר, אלא אחר, שהיה גם כהן וגם נביא והיה מאתים חמשים ושתיים שנה לפני חורבן בית ראשון. זכריה זה נרצח על ידי רשעים בתוך בית המקדש בציורי המלך יואש. אביו של זכריה היה יהוידע הכהן שהציל את המלך יואש, וכשנפטר יהוידע הכהן באו השרים וגידלו את יואש ועשאוהו כעין אלוה, ואז חטא והחטיא וגם הרג את בנו של מי שהציל אותו, הרג את זכריה בן יהוידע, ועל הדם של זכריה נאמר שהיה רותח ולא נח משך כל השנים עד חרבן בית המקדש הראשון, ועליו קונן ירמיה הנביא (איכה פרק ב' פסוק כ') ראה ה' והביטה למי עוללת כה אם תאכלנה נשים פרים עללי טפחים אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא, וכך מפורש בדברי הימים (ב' פרק כ"ד) ויזקן יהוידע וישבע ימים וימת בן מאה ושלושים שנה במותו, ויקברהו בעיר דויד עם המלכים כי עשה טובה בישראל ועם האלהים וביתו, ואחרי מות יהוידע באו שרי יהודה וישתחוו למלך אז שמע המלך אליהם, ויעזבו את בית ה' אלהי אבותיהם ויעבדו את האשרים ואת העצבים ויהי קצף על יהודה וירושלם באשמתם זאת, וישלח בהם נביאים להשיבם אל ה' ויעידו בם ולא האזינו, ורוח אלהים לבשה את זכריה בן יהוידע הכהן ויעמד מעל לעם ויאמר להם כה אמר האלהים למה אתם עברים את מצות ה' ולא תצליחו כי עזבתם את ה' ויעזבו אתכם, ויקשרו עליו וירגמהו אבן במצות המלך בחצר בית ה', ולא זכר יואש המלך החסד אשר עשה יהוידע אביו עמו ויהרג את בנו וכמותו אמר ירא ה' וידרש. בגמרא מסכת סנהדרין (ז' ע"ב) מסופר על נבוזראדן ודמו של זכריה הנביא, אמנם כאן מובאים דברי המדרש רבה בקהלת (פרשה ג'): את מוצא בשעה שעלה נבוזראדן להחריב את ירושלים רמז הקדוש ברוך הוא לאותו הדם שיהיה תוסס ועולה רנ"ב שנה מן יואש עד צדקיה מה עשו גרפו עליו כל עפר ועשו כל ערמה ולא נח והיה הדם תוסס

תעניות שהיו מתענים.

איזה צרות היו בארבע זמנים אלה, מה דרגת החומרה של כל צום להלכה, ומאיזה טעם משתנה החומרה בין צום לצום, יתבאר להלן.

צום גדליה - צום השביעי - בחודש השביעי תשרי

דברים שאירעו ביום זה

בו נהרג גדליה בן אחיקם שמינוהו לראש לאחר החורבן על הפליטה הנשארה ונכבה גחלת ישראל הנשארה כי על ידי שנהרג גלו כולם ונהרגו מהם לאלפים².

דרגת חומרת הצום להלכה

בינוני, יש אומרים שהוא קל מהאחרים אך לא נפסק כן להלכה³.

במה מתבטא החומרה ההלכתית של הצום למעשה

מותר ברחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה, ואין צריך להפסיק בו מבעוד יום (התענית מתחיל מעלות השחר ולא מהלילה), מעוברות ומיניקות אינן חייבות להתענות, יש אומרים שבעל ברית אינו מתענה.

הטעם

יש דעות שגדליה בן אחיקם נהרג בראש השנה וצום גדליה הוא צום נדחה, ויש אומרים שאפילו כך אין לזה דין נדחה, ויש אומרים שנהרג בג' בתשרי.

פותר שיערים

של ראש השנה וגם לא בג' תשרי אלא ביום ב' בתשרי ונדחה לג' בתשרי (טורי אבן).
³ הואיל ויש מחלוקת מתי נהרג גדליה בן אחיקם, הרי שיש מחלוקת אם צום גדליה הוא תענית נדחה או לא, יש אומרים שנהרג בג' בתשרי ולכן אינו תענית נדחה (עיין לעיל הערה 2). יש אומרים שאפילו אם נהרג בראש השנה בכל זאת אין לתענית דין נדחה הואיל וכך קבעו מתחילה שתמיד יצומו בג' בתשרי (ט"ז סימן תקמ"ט, ועיין שערי תשובה ובאר היטב שם, וכן בביאור הלכה ד"ה חייבים להתענות בסוף דבריו שלמד בריטב"א שצום גדליה אין לו דין של נדחה, וכן מפורש בדברי המשנה ברורה סימן תקנ"ט אות ל"ה, וכך גם פסק בערוך השלחן, וכן הקיצור שלחן ערוך הביא בסימן קמ"א שצום גדליה שוה לשאר הצומות ואין לו את הקולות של תענית אסתר). ויש אומרים שנהרג בראש השנה והתענית נדחה לג' בתשרי ולכן יש לתענית צום גדליה דין של תענית נדחה (שערי תשובה סימן תקמ"ט הביא את האליה רבה בשם הראש יוסף), ההבדל בין אם צום גדליה יש לו דין נדחה או לא הוא לענין אם בעל ברית משלים בו התענית (שו"ע סימן תקנ"ט לענין תשעה באב נדחה, ועיין בשערי תשובה ובאר היטב שנהגו אפילו בנדחה לצום), ואפשר שגם לענין כואבי עינים.

דינו. ואליהו קיבל מאחיה השילוני ובית דינו. ואלישע קיבל מאליהו ובית דינו. ויהוידע הכהן קיבל מאלישע ובית דינו. וזכריה קיבל מיהוידע ובית דינו. והושע קיבל מזכריה ובית דינו. ועמוס קיבל מהושע ובית דינו. וישעיה קבל מעמוס ובית דינו. ומיכה קיבל מישעיה ובית דינו. ויואל קיבל ממיכה ובית דינו. ונחום קיבל מיואל ובית דינו. וחבקוק קיבל מנחום ובית דינו. וצפניה קיבל מחבקוק ובית דינו. וירמיה קיבל מצפניה ובית דינו. וברוך בן נריה קיבל מירמיה ובית דינו. ועזרא ובית דינו קיבלו מברוך בן נריה ובית דינו. בית דינו של עזרא הם הנקראים אנשי כנסת הגדולה והם חגי זכריה ומלאכי דניאל וחנניה ומישאל ועזריה ונחמיה בן חכליה ומרדכי בלשן וזרובבל והרבה חכמים עמהם תשלום מאה ועשרים זקנים.

² עיין גמרא ראש השנה (דף י"ח). יש אומרים שגדליה בן אחיקם נהרג בראש השנה ונדחה התענית ליום חול (הובא בבית יוסף סימן תקמ"ט בשם רבינו ירוחם, וכן כתב באבן עזרא בזכריה פרק ח' פסוק י"ח, וכן כתב הרד"ק בזכריה פרק ז' פסוק ה' ובירמיה פרק מ"א פסוק א'), ויש אומרים שגדליה נהרג בג' בתשרי ונקבע הצום ביום שמת (רמב"ם פרק ה' מהלכות תענית הלכה ב', והטור בסימן תקמ"ט, וכן משמע מהגמרא בראש השנה י"ט ע"א), ויש אומרים שלא נהרג ביום ראשון

צום עשרה בטבת - צום העשירי - בחודש העשירי טבת

דברים שאירעו ביום זה

בו סמך מלך בבל נבוכדנצר הרשע על ירושלים והביאה במצור ובמצוק ומזה נמשך החורבן.⁴

דרגת חומרת הצום ההלכה

בינוני.

כמה מתבטא החומרה ההלכתית של הצום למעשה

מותר ברחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה, ואין צריך להפסיק בו מבעוד יום (התענית מתחיל מעלות השחר ולא מהלילה), מעוברות ומיניקות אינן חייבות להתענות, בעל ברית מתענה.

הטעם

מעיקר הדין כל תעניות צריך לנהוג בהם כתשעה באב, אלא שבזמן שאין צרה ואין שלום צמים כי קבלו עליהם לצום, ולא קבלו לצום ככל החומרה.

צום שבעה עשר בתמוז - צום הרביעי - בחודש הרביעי תמוז

דברים שאירעו ביום זה

ארעו בו ה' צרות⁵, נשתברו הלוחות כשירד משה מן ההר כמפורש בתורה, ובוטל התמיד עוד מלהקריב בבית

פוחת שערים

לצום יותר מארבע צומות לכן לא מתענים גם בתשעה בתמוז אלא רק ב"ז בו (אמנם במגן אברהם כתב שבעל נפש יחמיר על עצמו להתענות גם בתשעה בו). לפי האמור נמצא שאפילו שבי"ז בתמוז ארעו את אבותינו חמישה דברים בכל אופן לא חזרה אותה הצרה פעמיים, כי הם חמישה צרות אך לא ארעו פעמיים, חוץ מהבקעת העיר שכאמור לעיל לא אירע פעמיים ב"ז בתמוז אלא בית ראשון בתשעה בו ובית שני ב"ז בו. עוד אחד מהחמישה דברים הוא שבטל התמיד, יש שני גירסאות בגמרא, יש גירסא של - בטל התמיד, ויש גירסא של - בוטל התמיד, ההבדל בין שני הגירסאות הוא האם גזרה המלכות בדוקא שלא להקריב את קרבן התמיד או שממילא כיון שהיה מלחמה חורבן ורעב לכן לא יכלו להקריב את קרבן התמיד, וכתב הגבורת ארי שביטול התמיד הייתה גזירה בימי מלכות יון שהיה באמצע ימי בית שני, אבל בבית ראשון לא בוטל התמיד ב"ז בתמוז אלא אפשר קודם לכן, ומפני זה גם ביטול התמיד הוא לא דבר שחזר על עצמו פעמיים בתאריך אחד אלא ב"ז בתמוז הוא אירע פעם אחד (בתשעה באב חזרה אותה הצרה פעמיים כפי שאכתוב, ולכן צום תשעה באב הוא חמור, אבל ב"ז בתמוז לא אירע פעמיים, אמנם לדברי הירושלמי שכתבתי לעיל הרי שגם ב"ז בתמוז הייתה צרה אחת שהוכפלה פעמיים, שלדברי הירושלמי הובקעה העיר פעמיים ב"ז בתמוז). עוד אחד מהחמישה דברים הוא שהעמיד צלם בהיכל, ובגמרא

⁴ גמרא בראש השנה (דף י"ח עמוד ב') בעשרה בטבת סמך מלך בבל על ירושלים, ועשרה בטבת דינו שוה לי"ז בתמוז לכל הדעות, כי אין לו את החומרות של תשעה באב, וגם אין לו את הספק של נדחה לחלק מהשיטות כמו בצום גדליה, וכיון שדין חומרתו שוה לצום י"ז בתמוז לכן כשיבוארו תיכף הדינים של י"ז בתמוז יבואר גם מדוע אין לעשרה בטבת חומרה כמו תשעה באב.

⁵ מובא בגמרא מסכת תענית (דף כ"ו עמוד א' למטה, ובעמוד ב'), חמשה דברים אירעו את אבותינו בשבעה עשר בתמוז, וחמשה בתשעה באב, בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות, ובטל התמיד, והובקעה העיר, ושרף אפוסטמוס את התורה והעמיד צלם בהיכל, בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ, וחרב הבית בראשונה ובשניה, ונלכדה ביתר, ונחרשה העיר. חלק מהחמשה דברים שאירעו ב"ז בתמוז יש להעיר בהם כמה הערות, מה שהובקעה העיר, הגמרא בראש השנה אומרת שבתשעה בתמוז הובקעה העיר ולא ב"ז, אמנם במשנה מסכת תענית (דף כ"ו עמוד א') כתוב שבי"ז בתמוז הובקעה העיר. בגמרא תענית (דף כ"ח עמוד ב') מיישב שבבית ראשון הובקעה העיר בתשעה לחודש, ובבית שני הובקעה ב"ז לחודש (אמנם בירושלמי מובא שגם בית ראשון הובקעה ב"ז בתמוז אלא שטעמו בחשבון), אבל חורבן בית שני חמור יותר כי אנו בגלות עד היום אחרי חורבנו (ובערוך השלחן כתב שבבית שני נתדלדלו לארבע רוחות העולם) וכן לא קיבלו

הראשון, והובקעה העיר בחורבן בית שני, ושרף אפוסטמוס הרשע את התורה, והועמד צלם בהיכל.

דרגת חומרת הצום להלכה

בינוני.

במה מתבטא החומרה ההלכתית של הצום למעשה

מותר ברחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה, ואין צריך להפסיק בו מבעוד יום (התענית מתחיל מעלות השחר ולא מהלילה), מעוברות ומיניקות אינן חייבות להתענות, בעל ברית מתענה (ובנדחה אינו מתענה).

הטעם

מעיקר הדין כל תעניות צריך לנהוג בהם כתשעה באב, אלא שבזמן שאין צרה ואין שלום צמים כי קבלו עליהם לצום, ולא קבלו לצום ככל החומרה.

צום תשעה באב - צום החמישי - בחודש החמישי אב

דברים שאירעו ביום זה

ארעו בו ה' צרות, היה בו חורבן הגדול שנחרב בו הבית הראשון, וגם השני, ונגזר על אבותינו שבמדבר שלא יכנסו לארץ, ונלכדה עיר גדולה וביתר שמה והיו בה אלפים ורבבות מישראל ונפלו כולם ביד העכו"ם ונהרגו כולם והיתה צרה גדולה כמו חורבן ביהמ"ק, וחרש טורנוסרופוס הרשע את ההיכל ואת סביביו⁶.

פותר שיערים

צרות של חורבן בית ראשון ובני ישראל יצאו לגלות בבל, ובזמן שהיו בגלות בבל צמו את הצומות והם הצומות המפורשים בזכריה, אחר שעלו מגלות בבל ובנו את בית המקדש פסקו מלהתענות, כי נבנה בית המקדש והיה שלום (יש תקופות שהיה בית המקדש ובכל זאת היו הרבה צרות בתקופות שונות של ימי בית שני, וכן היו זמנים שלא היה בית המקדש בנוי אך לא היו צרות ממש, ובזה יש כמה פרטים, וכאן מבואר הכללי), ולכן אומרת הגמרא כשיש צרה חייבים להתענות את כל הארבע צומות בחומרה של תשעה באב, כי כך צמים וזה נקרא צום, מערב ועד ערב עם כל העינויים, וכשיש שלום ובית המקדש - לא מתענים אפילו את של תשעה באב, אבל כשאין שלום אך גם אין צרה, אז את תשעה באב עדיין צריכים להתענות תענית גמור כי הוא יום חמור שאינו מתבטל אלא כשיש שלום ובית מקדש בנוי, כי בתשעה באב הוכפלו בו צרות, נחרב בו בית המקדש גם בבית ראשון וגם בבית שני (יש עיון אם רובו של היכל נשרף בעשירי מדבר על בית ראשון או על בית שני, והיה אפשר להיות לזה חילוק הלכתי, כי אם יש הבדל בין התאריך של בית ראשון ובית שני מתי נשרף רובו של היכל, אם כן אפשר שלא הוכפלו הצרות בתאריך אחד גם לגבי צום תשעה באב, ועיין בגבורת ארי), אבל שאר הצומות רצו מתענים רצו אין מתענים (באין צרה ואין שלום), והיום נידון כאין צרה ואין שלום אמנם קיבלו עליהם כל ישראל להתענות את כל הצומות, אך כיון שלא

כתוב - ושרף אפוסטמוס את התורה והעמיד צלם בהיכל, ויש גירסא לא של - והעמיד צלם בהיכל שאז משמע שאפוסטמוס הוא עשה זאת, אלא גורסים - והועמד צלם בהיכל דהיינו שלא שייך לשריפת התורה של אפוסטמוס, אלא מדובר על מנשה שהעמיד צלם בהיכל (מחלוקת תנאים בירושלמי תענית פרק ד' הלכה ה', ונחלקו בזה הראשונים בגמרא בבלי רש"י והרמב"ם). נמצא שבי"ז בתמוז אף שהיו חמישה צרות, לא הוכפלו בו צרות, ולכן הצום הוא יותר קל מתשעה באב, שאין בו את כל העינויים אלא אכילה ושתייה, וכן הצום לא מתחיל מהלילה, ועוברות ומיניקות אינן חייבות להתענות (אם פרטי דינים המפורשים בהלכה), וכמו י"ז בתמוז כך גם עשרה בטבת ולרוב הפוסקים גם צום גדליה (שצום גדליה אינו יותר קל משניהם), מה שאין כן בתשעה באב שהוא חמור בכל הנ"ל.

⁶ בגמרא מסכת ראש השנה (דף י"ח עמוד ב') מובא, אמר רב חנא בר ביזנא אמר רב שמעון חסידא, מאי דכתיב (זכריה ח') כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה, קרי להו צום, וקרי להו ששון ושמחה. בזמן שיש שלום - יהיו לששון ולשמחה, אין שלום - צום. אמר רב פפא הכי קאמר בזמן שיש שלום - יהיו לששון ולשמחה, יש שמד - צום, אין שמד ואין שלום רצו מתענין רצו אין מתענין. אי הכי תשעה באב נמי. אמר רב פפא שאני תשעה באב הואיל והוכפלו בו צרות. מבואר בדברי הגמרא שהיו

דרגת חומרת הצום להלכה
חמור.

במה מתבטא החומרה ההלכתית של הצום למעשה

אסור ברחיצה, סיכה, נעילת הסנדל, ותשמיש המטה, ולילו כיומו לכל דבר, ואין אוכלים אלא מבעוד יום, ובין השמשות שלו אסור כיום הכפורים, מעוברות ומיניקות חייבות להתענות, בעל ברית מתענה (בזמן שאינו נדחה).

הטעם

הוכפלו בו צרות, אותה הצרה פעמיים, ונחרב בו בית המקדש, לכן גם בזמן שאין צרה ואין שלום חייב להתענות מדברי הנביאים תענית גמורה.

מנהגי ימי בין המצרים

ימי בין המצרים

הימים שבין שבעה עשר בתמוז ועד אחר תשעה באב נקראים ימי בין המצרים⁷, ולכן נהגו ישראל לאסור דברים מסויימים בימים אלה.

מנהג האשכנזים לאסור משבעה עשר בתמוז יותר ממה שנהגו הספרדים, אך ימים אלה נקראים במדרש ימי "בין המצרים" ולכן גם למנהג הספרדים יש דברים שנאסרו כבר משבעה עשר בתמוז.

דברים שנאסרו מי"ז בתמוז

כתבו הפוסקים לאסור ריקודים ומחולות משבעה עשר בתמוז, והשמעת שירים בכלי נגינה, ונהגו בזה גם אשכנזים וגם ספרדים⁸, ופוסקים אחרונים כתבו שגם השמעת שירים על ידי מכשירי קול אלקטרוניים אסור בימים אלה גם בלא ריקודים ומחולות.

נחלקו הפוסקים לגבי ברכת שהחיינו על פרי חדש וכדומה, ובשבת יש להקל, ובדבר שזמנו עובר כגון פדיון הבן מברכים.

כתב בשו"ע, יש מתענים משבעה עשר בתמוז עד תשעה באב. וצריך לזהר שלא לילך יחידי מארבע שעות עד תשע שעות, ולא יכו התלמידים בימים ההם, והמשנה ברורה הביא מכונת האר"י שיתאבל בימים ההם אחר חצי

פוחת שיערים

במנחת חינוך מצוה ש"א מה שכתב בעניין קביעת היום).
⁷ באיכה רבה (פרשה א'), כל רודפיה השיגוה בין המצרים, כההיא דתנן דברי בן ננס בסימניו ובמצרניו, ד"א כל רודפיה השיגוה בין המצרים ביומין דעקא, משבעה עשר בתמוז עד תשעה באב, שבהם קטב מרירי מצוי כמד"א (תהלים צ"א) מדבר באופל יהלוך מקטב ישוד צהרים ע"כ, ובשו"ע (סימן תקנ"א סעיף י"ז) כתב שטוב להזהר מלומר שהחינו בבין המצרים, וכן האר"י בשער הכוונות כתוב שלא לומר שהחינו, ובשו"ע (שם סעיף י"ח) שלא לילך יחידי מארבע שעות עד תשע שעות, ושלא יכו התלמידים, ובשו"ע (שם סעיף ט"ז) כתב שיש מתענים מי"ז בתמוז עד תשעה באב.

⁸ מג"א (סימן תקנ"א), אליה רבה שם, פרי מגדים שם, משנה ברורה (שם ס"ק ל"ט), בן איש חי (פרשת דברים), הגר"ח פלאגי (מועד לכל חי סימן ט' אות י"ח), כף החיים (ס"ק ל"ט).

היה חובה גמורה לכן לא קיבלו עליהם את כל החומרות כצום רגיל אלא מעלות השחר ולא כל העינויים, ולכן גם מעוברות ומיניקות אינן חייבות להתענות בשלשת הצומות ובתשעה באב חייבות (ובפרטים, כמבואר בהלכה).
אמנם לא כל כך ברור שהיום נידון כאין צרה ואין שלום, כי הרבה פעמים היו לישראל צרות גדולות מאוד, ועל כן היה אמור לידון כאין שלום ויש צרה שאז חייבים להתענות את כל הצומות מדברי הנביאים מערב עד ערב כמו חומרה שלה תשעה באב, ומטעם זה הובא בהלכה שבעל נפש יחמיר על עצמו ידקדק על כל שאר העינויים חוץ מאיסור מנעל (משנה ברורה סימן תקנ"ג סעיף קטן ו'), ובשער הציון אות ט' בשם השל"ה, וכך היה ראוי גם לצום מהערב אלא שבזה סמכו שאין עתה עת גזרה, עיין פסקי תשובות סימן תקנ"ג אות ו', וכן שם באות ז' ואות ח'). ומפני עניין זה והדומה לו ראוי שלא לאכול בשר ולשתות יין בליל התענית (ועיין עוד

היום ויבכה כמו חצי שעה.
למנהג האשכנזים אין נושאים נשים (ולספרדים נאסר רק מראש חודש).
למנהג האשכנזים אין מסתפרים (ולספרדים נאסר רק בשבוע שחל בו).

דברים שנאסרו מראש חודש
אין אוכלים בשר.
למנהג הספרדים אין נושאים נשים (ולאשכנזים נאסר מי"ז בתמוז).
למנהג האשכנזים אסור לכבס ולרחוץ (ולספרדים נאסר רק משבוע שחל בו).

דברים שנאסרו בשבוע שחל בו
למנהג הספרדים אסור לספר ולכבס (ולאשכנזים נאסר תספורת מי"ז בתמוז, וכיבוס מראש חודש).
למנהג הספרדים אסור ברחיצה (ולאשכנזים נאסר מראש חודש).

מעוברות ומניקות

דיני מעוברות ומניקות

מעוברות ומניקות פטורות מג' תעניות (צום גדליה, עשרה בטבת, וי"ז בתמוז), לדעת השו"ע עצם היותן מעוברות או מניקות פוטר אותם מלצום, וכך נפסק לספרדים.⁹
אמנם לדברי הרמ"א במעוברות ומניקות יש כמה דרגות שחלקן מתענות וחלקן אינן מתענות, ובכ"ז גם למנהג האשכנזים יש שפוטרים כל מעוברת ומניקה כי בימינו יש להם דין של חלושות כפי שיתבאר, ואלה הדרגות שיוצאים מדברי הרמ"א ובמשנ"ב:
א. מצטערות הרבה¹⁰.
ב. מצטערות¹¹.
ג. מרגשת חולשה¹².
ד. חלושות¹³.
לדברי הרמ"א וכמבואר עוד במשנ"ב דין המעוברות ומניקות הנ"ל הוא כך:
א. מצטערות הרבה, פטורות מלהתענות, ואפילו אם לא מצטערות הרבה, פטורות, אלא שנהגו להחמיר¹⁴.
ב. מצטערות, נהגו להחמיר¹⁵.
ג. מרגשת חולשה, פטורות ואין להחמיר בה כלל¹⁶.

פותר שיערים

⁹ שו"ע (סימן תקנ"ד סעיף ה'), ובב"י, והביא דברי רבינו ירוחם שאסור להן להתענות.
¹⁰ רמ"א (סימן תק"נ סעיף א') הזכיר מצטערות הרבה.
¹¹ אחר שכתב הרמ"א (שם) מצטערות הרבה, הזכיר הרמ"א מצטערות, ואפילו אם כוונתו ב"מצטערות" היינו "מצטערות הרבה" מכל מקום במשנה ברורה (אות ג') הזכיר אותם כגדרים חלוקים.
¹² במשנ"ב (שם) ובשער הציון (אות ב') הביא גדר מרגשת חולשה, ויש לציין שמרגשת חולשה הוא חשש יותר ממרגשת צער.
¹³ משנה ברורה (אות ה') הביא גדר חלושות, ונראה שאין זה מרגשת חולשה, אלא גדר אחר של חלושות, וכמו בימינו שנשים יותר חלושות דרך כלל.
¹⁴ רמ"א (סימן תק"נ סעיף א') הזכיר מצטערות הרבה.
¹⁵ אחר שכתב הרמ"א (שם) מצטערות הרבה, הזכיר הרמ"א שאפילו אינם "מצטערות" פטורות אך נהגו להחמיר, ומה שכתב "מצטערות" נראה שכוונתו "מצטערות הרבה" היינו שב"מצטערות" נהגו להחמיר ורק מצטערות הרבה פטורות.
¹⁶ במשנ"ב (שם) ובשער הציון (אות ב').

ד. חלושות, כתב המשנ"ב שנראה שאין להם להחמיר¹⁷. נמצא שגם להולכים אחר פסקי הרמ"א, יש היום לנשים מעוברות ומניקות גדר של חלושות ולכן אינן חייבות להתענות ג' צומות הללו, אמנם עדיין יהיה נפק"מ בין פסק השו"ע לפסק הרמ"א גם בימינו, שלדברי השו"ע אפשר שיש איסור על מעוברות ומניקות להתענות, או לכל הפחות ראוי למנוע אותם, אבל לדברי הרמ"א יש פעמים שרשאיות להחמיר על עצמן (ועוד נפק"מ לענין תשעה באב שנכתוב אה"כ).

מתי נקראת מעוברת

יש זמנים אשר בו מוגדרות כמעוברות, לענין חיוב ג' צומות:

- א. קודם ששלמו ארבעים יום ליצירת הוולד - רק אם מצטערות הרבה אינן צמות (וכן במרגשת חולשה), אבל מצטערות או חלושות יש לשאול שאלת רב (שבקל מתירים מפני חשש הפסד הוולד).
- ב. ארבעים יום אחר יצירת הוולד - אם "מרגשת צער" אינה צריכה לצום (אפילו אם אינן "מצטערות הרבה"), ובודאי גם אם מרגשת חולשה (ודין חלושות כתבתי באות הבא).
- ג. הוכר עובר (בערך 3 חודשים), אינן צמות, ובימינו כתבו הפוסקים שהנשים חלושות (אך חלושות בלבד אי"ז טעם מספיק שלא לצום קודם שהוכר הוולד, אלא ע"י מורה הוראה אשר בימינו בקל מתירים שלא לצום, ובכ"ז צריך לשאול).

מתי נקראת מניקה

- א. מניקה בפועל - אינן מתענות וכדיני מעוברת דלעיל כפי שפורט לדברי השו"ע ולדברי הרמ"א (אמנם גם בלי הטעם הכללי של חלושות שהבאנו לנוהגים כפי הרמ"א, אם ממעט החלב אינן מתענות).
- ב. אשה שאינה מניקה בפועל - עד עשרים וארבעה חודש אחר הלידה עדיין נקראת מניקה¹⁸, להרבה פוסקים ובפרט בזמננו שירדה חולשה דינם כמו מניקה בפועל.

יולדת

- א. עד שבעה ימים אחר הלידה - אינן מתענות.
- ב. אחר שבעה ימים, ועד שלשים יום אחר הלידה - לדעת השו"ע אינן מתענות. לדעת הרמ"א נהגו להתענות, אך אם חלשה, או לא נתרפאה מהלידה לגמרי, או שבטבעה היא חלושה או קצת חולה, אינן מתענות.

פותר שיערים

¹⁷ משנה ברורה (אות ה') הביא גדר חלושות, ונראה שאין זה מרגשת חולשה, אלא גדר אחר של חלושות, וכמו בימינו שנשים יותר חלושות דרך כלל.

¹⁸ נדה (דף ט' ע"א), ויש להתיר גם במפלת ובפרט בזמננו, וכתבו הרבה פוסקים להקל בזה.